

Bartók-emlékbélyeg, 1981

A Kass Galéria megnyitóján, 1985. 07. 26. Fotó: Nagy László (MFM)

Lukácsy András

BARTÓK ERKÖLCSE A MÉRCE

Kass János karácsony másnapján hetvenéves, s erre több esemény is emlékeztet. December 4-én a Bélyegmúzeumban nyílt tárlata, amelyet Dorozs Béla, a Magyar Posta elnöke nyitott meg, 9-én a Budapest Galériában életmű-kiállításának volt műsoros vernisszása; 19-én szülővárosában, a szegedi városházán mutatta be dr. Szalay István polgármester legújabb albumát – azon a Szegeden, amelyet hol hűtlen, hol mosolygós kedvesének nevez. Vajon most elégedett-e?

– A budapesti kiállításon Szabó István idézte Kékszakállú „előversének” híres kérdését: „Hol a színpad, kinn-e vagy benn? – Urak, asszonyságok”. A grafikus számára, akinek többnyire a „kint”-tel van dolga, hol az a bizonyos színpad? Honnét jön az inspiráció?

– A gének. Vagyis nem tudni pontosan. Én magam csak a toll hegye vagyok. Az alkotás folyamatáról amúgy is nehéz beszélni, mert úgyszólván automatikus. Hasonlatos a költőéhez: beugrik egy sor, és vonzza maga után a verset.

– *Mi „ugrik be” a grafikusnál?*

– Egy élménnyel válaszolok. Kurtág György húsz-huszonöt esztendeje elment egy faházba dolgozni. Amikor meglátogattam, egy csomó vázlatfüzet hevert előtte, benne kottafejek, azután oldalakon keresztül csak különös kardiogramgörbék, mint egy orvosi felvételen; ez jelezte, hogy a szív, az elme állandóan dolgozik, olykor üresjáratban, ám egyszer csak rákerül a szöveg vagy a dallam. Erősen remélem egyébként, hogy ő fogja megírni a Kékszakállú mai átíratát, amint megtette a Gyerekjátékok esetében is, amely a *Mikrokozmosz* egyenes folytatása: gyökereivel abba kapaszkodik. Ezek a néhány perces (vagy inkább másodperces) darabok a 20. század magyar művészetének szintézisét adják. Mint gyémánt kristályszerkezet, amelynek minden lapja tükörfényesre

polírozott. A Budapest Galériabeli kiállításon hét kapu szerepel, és az egyik éppen a Kurtág-kapu: „Virág az ember (*Hommage à Ligeti*)”

– *És a többi kapu magyarázata micsoda?*

– Az első a Juhász Ferencé (*Mi van a fejben?*) A Faludy György-kapu címe: *Huszedik század*; az újvidéki költő és festőművész Maurits Ferencé: *Képek Boszniából*; Kornai Jánosé természetesen: *Hiány*. Következik az én *Ars poeticám*, és végül a hetedik, ahol már kinyílik a színpad, mint a Bartók-opera végén, az a Gregor József kapuja. Lukin Mártával ő énekelte a kiállítás megnyitóján a Kékszakállút, a kiállított Bartók-jelmezterveim mellett.

– *Az egész kiállítás középpontjában tényleg a Bartók-opera áll. Mi ennek a sajátos művészi találkozásnak az oka?*

– 1956. október 22-én este a Városi Színházban ültem: telt házzal ment a *III. Zongoraverseny*. De már előtte, június elején az Operaház bemutatta a *Csodálatos mandarin* Harangozó Gyula feldolgozásában, Vashegyivel és a feledhetetlen Lakatos Gabriellával. Az olvadásnak ez az időszaka volt Bartók elhallgattatásának vége is. Az első ékeket a diktatúrába tényleg a kultúra verte: Németh László *Galileije*, Madách és Keresztury Mózese, Cziffra György első koncertjei, és hát Bartók. Azóta is lenyűgöz. S az élmény a néhány év előtti Salzburgi Ünnepi Játékokon tetőzött, ahol Bob Wilson rendezésében Robert Hole énekelte a Kékszakállút, Christoph von Dohnanyi vezényletével. Bizony eleredt a könnyem, mert elképzeltem, ha mindez Gregor Józseffel hangzana el, Szegeden, szabadtéren, s az én jelmezeimmel; szemben a Dóm, fent csillagfényes augusztusi éjjel.

– *Megfogalmazható ennek a Bartók-hatásnak a lényege?*

– Az absztrakt erkölcsi puritánság. Egy hegyi patak tisztasága: egyszerre jéghideg és kíméletlen, másfelől

a csillogás, a hordalék teljes hiánya. Az erkölcsre vetítve ez a teljes, a minden megalkuvás nélkül való jellemet példázza.

– *Lehet-e most, a betakarítás stádiumában, ebben a szerteágazó életműben, amely Mózesztől meg a Bibliától az Ember tragédiájáig és az orvosportréktól a Fejekig terjed, a Bartók-sorozatot közép-pontnak tekinteni?*

– Mondjuk: a tisztaság iránti vágnak. Szülővárosomban, Szegeden él egy jó barátom, dr. Benyik György, a Hittudományi Akadémia professzora, vele szoktunk erről a témáról beszélgetni. Egyszer azt találtam mondani: neked közvetlenebb utad van a túlvilág felé, nem tudnál közvetíteni? Tőlem a hit kérdései valamivel messzebb esnek; mindig elakadok az erkölcs problémáinál: szükségem volna közvetítőre...

– *Akkor talán jól látom, hogy ebben az eklektikusnak mondott életműben az erkölcsi igény a szervező erő...*

– Szeretném remélni. Csak annyit tudok, hogy önfegyelem, alázat és aszkézis nélkül nem lehet maradandót alkotni.

– *A költők ezt az igényt észrevették. Ritkán fordulnak ilyen nagy számban egyetlen képzőművész felé. Talán csak Ferenczy Béni részesült hasonló figyelemben. Itt pedig Nagy László, Somlyó György, Juhász Ferenc, Bihari Sándor, Határ Győző homepage-ait olvashatjuk rendre.*

– És Aczél Gézáét, Bálint Péterét Debrecenből, Szokoló Tamását Veszprémből: Szegedről Olasz Sándort, Szombathelyről Pete Györgyöt, aztán Szepesi Attilát. Hogy hogyan jöttek létre ezek a verses közzöntők? Odaadtam például egy polisztirol fejet Juhász Ferencnek, és egyetlen éjszaka körülírta verssel, s hasonlóképpen tett Nagy László is. Rájöttek, hogy egy ilyen fej – amely a huszadik század átlagpolgárának lehet jelképe – úgy működik, mint a fehér papír: kihívás, amelyre válaszolni kell.

– *A legelső fej, negyedszázada, egy formatervezői ötlet volt csupán, vagy munkált már valamiféle hátsó gondolat?*

– Kész program volt. Azt reméltem, úgy működik majd, mint egy méhkirálynő, aki lerakja a petéket, amelyek szemre egyformák, de más-más egyedekké

válnak. Az természetes, hogy nemes anyagra nem lehet vacakot írni. De lám, a műanyag is: mintha üres mosóporos flakonokat raknék ki: vajon mit fognak majd beletenni. De sajnós, másként is a kor jelképe a műanyag. Itt van Barcsay Jenő: mindent megtett azért, hogy művei anyagukban, minőségükben és fakturálisan is tökéletesek legyenek. Mégis látni kiállításain, hogy a szénmonoxid lassan megteszi a magáét. Én se tudom már kiállítani sok fejemet huszonöt év után.

– *Minek lehet ez a jelképe?*

– Hogy nincs jövőm. És nincs a generációmnak sem. Hogy munkáim egy idő után el fognak múlni. De minek is maradnának meg? Hiszen nem működik napjainkban a vizuális nevelés, a gyerekek jövőjéről csak papolnak; kinek dolgozzam akkor?

– *Ennek tudható be, hogy az utóbbi időben ritkulnak az ötletek, s ezzel az erkölcsjobbító gondolatok is?*

– Nem egészen így mondanám. Én megtettem a magamét, mindent, ami tőlem tellett. Most már jöjjön a következő generáció. Vegyünk példát: Barcelonában találkoztam azzal a bizonyos világhírű ugrócsoporttal, amikor a magyar cirkusz kint járt. A számban az egész család közreműködik: Amikor az egyik már elnehezül a szaltóhoz, hát unterman lesz. Valaki majd az én munkámat is folytatja. Talán feltűnt, hogy a kiállításon ott volt családom tagjainak egy-egy munkája is: Eszter lányom textil faliképe, feleségem, Hajnal Gabi három méteres textil zoknija, vejem üvegasztala, sőt még kis unokám legóból készült Eiffel tornya is. Vagy tovább: Kopcsik Lajos mestercukrász barátom Tavasz című marcipánfeje, amellyel tíz aranyérmert nyert, és Berlinben a gasztronómia Oscar-díját. De hát mennyire gyakori a művészet történetében ez a generációs váltófutás! Gondoljunk csak a Brueghel, a Bach, a Strauss vagy a Kner családra: nemzedékeken át bizonyították a kontinuitás fontosságát. Tradíciókban alakul ki a polgárság, és ma Magyarországon egyszerűen nincs más erő, mint ez a családokban rejlő erkölcsi tartalék. Ezért nincs igaza azoknak az ostobáknak, akik a családi folytonosság jogát kétségbe akarják vonni.

– *Az utóbbi időben sok angliai utazásáról érkezett hír. Mi volt ezek célja?*

Hommage à Bartók, 1978

A Kass és a zene című kiállítás meghívója, 2015. április 8.

– Nem csak az utóbbi időben. A legelső lehetséges pillanattól küzdöttem, hogy ne zárják rám az ajtót. Ötvenhét májusában feleségemmel már Bécsben voltam – legálisan, útlevelem –, és nagyon sok embernek tudtunk segíteni. Papírokat vittünk ki, érettségi bizonyítványokat, diplomákat. '58-ban a brüsszeli világiállításán Somogyi Józseffel, Kovács Margittal, Kerényi Jenővel próbáltunk propagandát csinálni Csontvárynak és Derkovitsnak. '60-ban már Londonban dolgoztam, és azóta csaknem minden évben jártam ott.

– *Mi lett ezen utaknak a hozadéka?*

– Egy példa. A Frankfurti Könyvásáron bemutatott könyvek közül néhányat én illusztráltam. Így *Az ember tragédiáját* is, amelynek alapján meghívtak Londonba, ahol Gordon Fraser kért fel könyveinek illusztrálására, aztán jött a Heron Books, meg a Folio-Society kiadó és könyvklub számos megbízása. Ez hozta a meghívót tipográfiai és könyvművészeti konferenciákra, a felkérését különböző kurzusok szervezésére. Volt szerencsém előadni a Harvardon is. Úgy gondolom, hogy e tevékenység révén sokan megismerték ezt az országot, amely kultúrájában nem is olyan kicsi. Az előbb Amerikát emlegettük. Amikor Columbus ott kikötött, Máttyás könyvtárában már kétezer Corvina volt található. Vagy mondjam tovább? Említsem Tellert?, az atomtudósokat?, a hollywoodi filmgyártást?, Szent-Györgyit? És Európában is. Marlowe-ban átmegy az ember a hídon, ott van a kétnyelvű angol–magyar tábla, hogy ennek a hídnak nagyobb testvére Budapesten található. Ez természetesen a Lánchíd. Európa mindenekelőtt ezekben a kapcsolatokban egységes, s csak másodsorban alkalmi, jogi aktusokon keresztül. A mi családjunkban németek, osztrákok, csehek és horvátok is éltek – én magam magyar vagyok. A Monarchiának egykor európai szerepe volt. Lemaradásunk tehát nem évezredes, mint azt hirdetni szeretik,

csupán néhány évtizedes. S a világ ma is tele van élvonalbeli magyarokkal. Kurtágot említettem. Tegyük mellé Ligetit, az európai zene másik csúcsát. Harsányi most kapott Nobel-díjat, Gróf András az év embere, folytassam?

– *Ez a felsorolás impozáns; alighanem közéjük tehető a grafikus is. De ez a grafikus, úgy tűnik, megmaradt magyarnak.*

– Most már meg. Ha mégis lesz jövő, az különben is az ifjúságé. Ezért csináltam mindenkor gyermekkönyveket. Aztán meg példaként szolgálnak a tanítványaim. Öt-hatszáz fiattal kerültem kapcsolatba a tizenöt esztendő alatt, amíg tanítottam. Számos tehetséget találtam köztük. Ezeknek egy része anyagi hiányában elkallódott, mások megmaradtak. Mondhatok nevet is? Itt van Bányai István, a kiváló grafikus, elsőrangúan etikus lény. Aztán Jelenczki István, aki azt a nevezetes Mészöly Miklós-dokumentumfilmet csinálta, meg a másikat Papp Lajosról, a szívsebészről. Aztán Szokoly Tamás, a költő Veszprémből, vagy Pajer Imre, szintén lírikus (apjával együtt voltam az illegálitásban). Mondom Orosz Istvánt, egyike a legjobbknak: grafikus és filmrendező. A mi generációnk, idősebbeké, óriási üresjáratok árán tudott csak bekapcsolódni a művészeti életbe. A maiaknak nemcsak a számítógép adatott meg és az Internet; nemcsak a magától értetődő útlevel és a légiutazás szabadsága, sok minden más is. Amiben ott rejlenek ennek a szabadságnak a veszélyei is. Nem szabad a csábításnak kritika nélkül engedni. Kis ország a mienk, de értékes ország. Geothe a nyolcezer lelkes Weimarban is világrangúvá tudott emelkedni. És önfegyelem, aszkézis, alázat nélkül a dolog amúgy sem megy. Sosem szabad a könyvebb ellenállás irányába menni: a jelentős alkotásokat mindig erőpróbák kényszerítik ki. (*Magyar Hírlap*, 1997. december 24.)

Kass-kiállítás a művész 70. születésnapján. Budapest Galéria, 1997. december 9. (MTI Fotó: Kovács Attila)

BARTÓK'S MORALS ARE THE STANDARD

This interview was made on the occasion of János Kass's 70th birthday, together with several exhibitions and book launches. In the exhibition of his life's oeuvre in the Budapest Galéria he organized the show around seven doors, each of which conjured up a person of defining importance, and in arranging it the *organizing force* was the giving of an example, the demonstration of *moral standards*. Bartók's opera *Bluebeard* stood in the centre, representing 'abstract moral puritanism' and a 'desire for purity'. A sizeable portion of this exhibition was taken by plastic-polyester heads, on which he had asked artists to write their poems and texts. Kass believed that they realized that a head like this, which could be a symbol for the average citizen of the twentieth century, works like a blank sheet of paper: it is a challenge, which must be taken up. During the conversation they touched on the importance of visual education, the moral power present in families, the importance of continuity and traditions, and the artist's travels, which broadened not only the range of his creative work, but also the places Hungarian culture was represented. Throughout, Kass's oeuvre was defined by his addressing the younger generation. But for work, for creation, self-discipline, asceticism, and humility are necessary. In conclusion to the interview, János Kass said: 'One must never follow the line of least resistance: significant works are always the products of trials of strength.'